

ENDÜSTRİ MİRAS YAPISININ KÜLTÜR MEKÂNI OLARAK YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ: SAKARYA SANAT GALERİSİ

REFUNCTIONING INDUSTRIAL HERITAGE BUILDING AS A CULTURAL SPACE: SAKARYA ART GALLERY

Melike Nur SARAYLI*

Kader REYHAN**

ÖZ

Özgün işlevi sonlan(dırıl)mış endüstri miras yapısının, değişen güncel bir mekânsal programa ve organizasyona adapte edilip edilemeyeceği sorunsalı irdelenerek atıl halde kalmış endüstri miras kabuğunun kültür mekânı olarak uyarlanabilir yeniden kullanımı, Sakarya Sanat Galerisi özelinde, yapının orijinal projesi ve restorasyon projesi kapsamında incelenmiştir. Restorasyon sürecinde, yapının yeni olası işlevi kapsamında, “kabuk” yapıdaki müdahaleler ve mekânsal dönüşümlerin nitelikleri tartışmanın ana konusunu oluşturmuştur. Öncelikli olarak, örneklemin tarihsel gelişimdeki yeri ve orijinal kullanımı, terk edilme sonrasındaki yeniden kazanım süreci ve geçici kullanımları, yeniden işlevlendirme süreci ve güncel kullanımları açıklanmıştır. Sonrasında, “GZFT (SWOT)” analiziyle, endüstri miras yapılarının yeniden işlevlendirilme süreçleri genel çerçevede çözümlenmiş, bu çözümlenmeden hareketle örneklem yapının orijinal ve güncel mimari proje verileri, “karşılaştırmalı çalışma” yöntemiyle irdelenmiştir. 1944 yılında Adapazarı’nda inşa edilmiş, Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikaları Müessesesinin işçi lokali ve yemekhane binası örneklem olarak seçilmiştir. Çalışmada, literatür taraması, kurum ve kişisel arşiv incelemesi, yerinde gözlem, fotoğrafçılık ve saha araştırması gibi nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Analizler ve değerlendirmelerde, yapının eski-güncel durumunu gösteren fotoğraf belgeleri, ilgili belediyelerden elde edilen çizim ve görseller, bu alanla ilgili mevcut çalışmalar, araştırma materyali olarak kullanılmıştır. Bu araştırmayla, Sanat Galerisi olarak informel eğitim ve sanatsal üretim programlarını içeren yaratıcı endüstri odaklı dönüşümde, eski yapının kabuk olarak ele alınışı ortaya konulmuştur. Yeniden işlevlendirme projelerinin hazırlanmasında ya da mevcut projelerin irdelenmesinde değerlendirme ölçütlerine kaynaklık edilmesi ve kent tarihi ile mimarlık literatürüne katkı sağlanması açısından bu çalışma ayrıca önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri Mirası, Uyarlanabilir Yeniden Kullanım, Kültür Mekânı, Sakarya Sanat Galerisi, Mimari Restorasyon.

* Doktorant, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1491-8085> ♦ E-mail: melikenurbaba@gmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2564-1907> ♦ E-mail: kaderreyhan@gmail.com

ABSTRACT

By examining the research problem of whether the industrial heritage structure, whose original function has been terminated (discontinued) can be adapted to a changing spatial program and organization, the adaptive reuse of the remained inactive industrial heritage shell as a cultural place has been examined within the scope of the original project and restoration project of the building, in particular, Sakarya Art Gallery. In the restoration process, within the scope of the new possible function of the building, the interventions in the “shell” structure and the characteristics of the spatial transformations are the main subject of the discussion. First of all, the place of the sample in the historical development and its original use, the recovery process after abandonment and its temporary uses, the re-functionalization process and its current uses were explained. Subsequent, via the “SWOT” analysis, the functioning processes of the industrial heritage buildings were analyzed in a general framework, and based on this analysis, the original and current architectural project data of the selected building were examined by the method of “comparative study”.

The workers’ club and cafeteria building of the Agricultural Tools and Machinery Factories Institution, which was built in Adapazari in 1944, is selected as a case sample. Qualitative research methods consisting of literature review, institutional and personal archive analysis, on-site observation, photographing and field survey are used in the study. In the analyses and evaluations, photographs showing the old-current condition of the building, drawings and images obtained from the relevant municipalities, and current studies on the area constitute the research materials.

In-depth examination of the sample building by comparing the original and restoration project processes showed the multidimensionality and complexity of presenting the current program by re-evaluating historical, modern and heritage buildings. The approach of the old building as a shell in the creative industry-oriented transformation, which includes informal education and artistic production programs as an Art Gallery, has been revealed. Since the building was not one of the leading production structures of the factory campus during its initial construction, it could not accommodate practices that directly revive the industrial image in the collective memory, such as preserving the raw material circulation trace and displaying the original technical equipment on site. The concept of the “box within a box” used in the refunctioning, specially preserved exterior and interior, transformed an old industrial building into a new exhibition space. Considered in terms of adaptive reuse, this project meets the criterion of flexibility due to its spatial organization, which allows variation according to the intended use. This study is also important in terms of being a source for evaluation criteria in the preparation of re-functioning projects and/or examining existing projects and further contributing to the literature of urban history and architecture.

Keywords: *Industrial Heritage, Adaptive Reuse, Cultural Space, Sakarya Art Gallery, Architectural Restoration.*

1. GİRİŞ

Endüstri yapıları, dönemin özgün tasarımları, yakın çevresi dahil kentsel peyzajın uzantısını oluşturan yerleşkeleri, kullanıcılarına ve kentlilere farklı mekânsal deneyimler sunan insan yerleşimleri ile kentsel çevrenin başat öğeleri arasında yer almaktadır. Yenilikçi malzeme, yapım tekniği ve modernist tasarım anlayışını yansıtan bu yapılar, değişen ekonomik eğilimler sebebiyle üç farklı yaklaşıma mazur kalmaktadır. Bunlar; (1) orijinal programlarını koruyarak mevcut ekonomik modele uyumlanmak, (2) yapısal ve işlevsel bütünlüğünü koruyamadığı noktada terk edilmek, hatta yıkılmak, (3) değişimi yönetmek adına, yeni çağdaş program tercihleri, eski kabuk kapsamında değerlendirilmektir. Bu yaklaşım setlerinden yeniden işlevlendirme projeleri, endüstriyel üretim alanların sahipsiz, dolaşımsız ve akışsız kalması yerine, mevcut “miras yapıları”nı, yerel fayda sağlayan, kamu yararı gözeten ve toplumun tüm kesimleri için yaygın etki oluşturan kentsel kurguların bir parçası haline getirmektedir. Bu konuda, teknik aksamları ve teçhizatlarıyla birlikte var olan “makine-yapılar”ın bütüncül korunmaları kapsamında en yaygın pratiklerden birisi, yerin ruhunu yansıtan ve belge değerini açığa çıkaran, endüstriyel kabuğun kendisini sergileme nesnesine dönüştürdüğü sanatsal-kültürel amaçlı yeniden kullanımdır¹.

Özgün işlevini yitirmiş bir endüstri mirası yapısının, güncel ihtiyaçlar çerçevesinde mekânsal kurgunun sürekli devinim içinde olduğu kültür mekânı olarak uyarlamalı yeniden kullanıma adapte olup olamayacağı sorgulanması, çalışmanın araştırma problemini oluşturmaktadır. Uyarlamalı yeniden kullanım kapsamında, bir endüstri mirasına yüklenen Sakarya Sanat Galerisi işlevi, yanının orijinal ve restorasyon projesi üzerinden irdelenerek koruma yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilecektir. Uyarlamalı yeniden kullanımın tüm aşamalarının irdelenebildiği ve endüstri mirası yapıları sıklıkla kültürel mekân kullanımının yeni işlev olarak yüklenmesi bu tarz yapıların koruma anlayışının sorgulanması için iyi bir örneklem teşkil etmekte ve seçim mantığını oluşturmaktadır. İlk aşamada, restorasyon sürecinde korumaya dönük yapının kabuğuna yapılan müdahaleler ve mekânsal dönüşümlerin nitelikleri irdelenmekte, sonrasında kültürel kullanım stratejisinin örneği olan yapının, kent için taşıdığı potansiyeller/fırsatlar ile kısıtlar/tehditlerkarşılaştırma ve değerlendirme yöntemi referans alınarak, ortaya konulacaktır.

2. ENDÜSTRİ MİRASI, ENDÜSTRİ ARKEOLOJİSİ VE GELİŞİM SÜREÇLERİ

Uluslararası yazında, başlıca “*terk edilmiş endüstri bölgesi*” (*brownfield*), “*endüstri mirası*” (*industrial heritage*), “*endüstri arkeolojisi*” (*industrial archaeology*)², “*endüstri kültürü*” (*industrial culture*), “*endüstriyel peyzaj*” (*industrial landscape*) ve “*miras endüstrisi*” (*heritage industry*)³ gibi kavramsal başlıklar altında ele alınan eski

1 Asiliskender, Özer ve Yöney, 2016, 963-968.

2 Alpan, 2012; 21.

3 Kaya, 2012, 38.

sanayi alanları, oldukça geniş bir alana yayılan araştırma evreni sunmaktadır. Endüstri mirasıyla ilgili güncel ve geçerli olan çalışmaların başında, TICCIH (*The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage-Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi*) tarafından, 2003'te imzalanan "Endüstriyel Miras İçin Nizhny Tagil Tüzüğü (*The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage*)" yer almaktadır. Yasal tanım kapsamında, tarihi, teknolojik, sosyal, mimari veya bilimsel değeri taşıyan endüstriyel kültür kalıntıları şeklinde belirtilen endüstri miras yapıları, mimarlık, artistik, mühendislik gibi çok disiplinin ilgi alanına girmekte ve disiplinlerarası araştırma ve yönetim planı gerektirmektedir⁴. Başka yanıyla, tekil makine aksamından büyük bir endüstriyel şehrin ("20. Yüzyılın Endüstri Şehri" adı altında, 2018 yılında Dünya Mirası olarak ilan edilen İtalya'daki Ivrea komünü⁵ gibi) korunmasına kadar uzanan kapsamıyla mekânsal ölçek olarak genişleme göstermektedir. Farklı bir açıdan bakıldığında, endüstriyel tesisin doğrudan kendisi kadar, çalışanların barınma ihtiyacını gideren sanayi biriminin yakınlığında kurulan yeni yerleşimler (1960'lı yıllarda, alüminyum fabrikasının ve madencilik işletmelerinin çalışanlarını barındırması planlanan Yunanistan'daki Aspra Spitia Viotias yerleşimi⁶ gibi) endüstriyel peyzajın uzantılarındanidir.

Bununla birlikte, geçmiş toplumların sanayi üretim pratiklerinden kalma fiziksel kalıntıların güncel yaşamdaki organize, disiplinler arası ve bütünlük bir araştırması olarak Endüstri Arkeolojisi, kentsel koruma konusunda çalışma alanı haline gelmiştir. Bu terim, ilk kez İngiliz tarihçi Michael Rix (1955), tarafından "*Industrial Archaeology*" başlığıyla yayınlanan bir bildiri kullanılmıştır. Rix'in öncü makalesi, endüstriyel anıtların işlevsel kalmasını destekleyen birçok yaklaşıma işaret ederek, bu yaklaşımların geliştirilmesi için çok sayıda anıtın programlanması ve kitabın yazılması gerektiğini belirtmiştir⁷.

Söz konusu iki kavramın ortaya çıkışından önce, "miras" ve "arkeoloji" olguları, endüstri sürecinin öncesine giden bir sürecin çalışmalarını kapsarken, bu olgular, modern endüstri yapılarının yeniden kullanılmasında, "*Endüstri Arkeolojisi/Endüstri Mirası*" olarak anılmaya başlanmıştır. Bu kavramsal değişim süreci, eskiye ait olan (Eski: Arkeoloji/Miras) ile güncel dahil olan (Endüstri:Modern/Yeni) arasında soyut bir karşıtlığa neden olmakta, aynı zamanda günümüzde modern olanın tarihinden söz edilebileceğini vurgulamaktadır⁸.

Endüstri Arkeolojisi çalışma alanı, sanayi vurgusu sebebiyle, yalnızca Endüstri Devrimi ile birlikte ortaya çıkanları ve sonrasında gelişme gösterenleri kapsadığını düşündürmesine karşın kronolojik çerçeveyi bu devir ile sınırlamanın çok doğru bir yaklaşım olmadığını savunan teorisyenler bulunmaktadır⁹. Böylelikle, Endüstriyel

4 TICCIH, 2003

5 <https://whc.unesco.org/en/list/1538/>, Erişim: 08.04.2022.

6 <http://architectureuul.com/architecture/aspra-spitia-viotias>, Erişim: 08.04.2022.

7 Rix, 1955, 225.

8 Özkan, 2015, 8.

9 Raistrick, 1972.

Arkeoloji, yalnızca Sanayi Devrimi sonrasında başat gelişmelerine önem vermekten öte, bu gelişmelerin tüm insanlık sürecindeki seyrine ve çağlar boyunca süregelen endüstrinin bütün tarihine odaklanan bir araştırma alanı olarak görülebilir¹⁰.

3. ENDÜSTRİYEL MİRASIN YENİDEN DEĞERLENDİRİLME SÜRECİNDEKİ YAKLAŞIMLAR

Sanayileşme hareketleri, kırsal çevrelerin kentleşmesiyle önemli kentsel peyzaj değişimlerini tetiklemiştir. Kentsel mekânlardaki bu değişim ve gelişim, “Endüstri Toplumu” ve “Sanayi Kültürü” olgularının kökeni olan geleneksel sanayi faaliyetlerinin mekânsal ortamlarında yaşanmıştır. Ekonomik fayda ömürlerini tamamlamış olan bu yapıların, atıl halleriyle bir taraftan yok oluş süreçleri hızlanmakta, diğer taraftan zamanında yapısal bütünlüğü koruyacak müdahaleyle, bu yapılar yeniden işlevlendirmeye uygun olabilmektedirler. İlk yapıım halleriyle kent çeperlerinde bulunan ve kentsel büyümeyle kent sınırları içerisine giren sanayi yapıları, toplumsal işleyiş mekanizmalarının dönüştürücü baskılarına maruz kaldıktan sonra, kent içi - kullanım dışı kalan yapılar olmuşlardır. Eski endüstriyel kalıntıları, korunması ve yeniden kullanılması gerekli alanlar olarak nitelendirme çabası, özünde bir endişe ve tepki barındırmıştır. Tüm bu gelişmeler, 20. yüzyılın ikinci yarısından, özellikle de 60’lı ve 70’li yıllardan sonra, endüstriyel toplumun ve kültürün (güncele) “kalan” miras değerlerinin farklı açılardan değerlendirilmesi endüstri miras değerlerine karşı farkındalığını ortaya çıkarmıştır.

20.yüzyılın sonlarından günümüze değin, tüm dünyayı bir ağ dokusu içine alacak şekilde gelişen bilişim ve haberleşme teknolojisi, pazarların, araçların ve otoritelerin her biri için yeni versiyonların öne sürüldüğü yenedünya düzenini¹¹ etkileyerek, kent içinde ve çevresinde var olan mekânlara yönelik yoğun müdahaleleri değiştirmiştir. 21.yüzyılın başında gücünü daha yoğun hissettiren bu yenilikçi değişim, orijinal programları son bulduğu için kullanım dışı kalan, endüstri yapılarının değerlendirilmesini gündeme getirmiştir. Kent içinde kalmış eski sanayi alanlarının yeniden kullanımında, “*Yaratıcılık*” nosyonunun bir dönüşüm eksenini kabul edildiği ve “*Sanayisizleşme*” olgusuyla ilişkili kültür odaklı canlandırma yaklaşımının öne çıktığı görülmektedir¹².

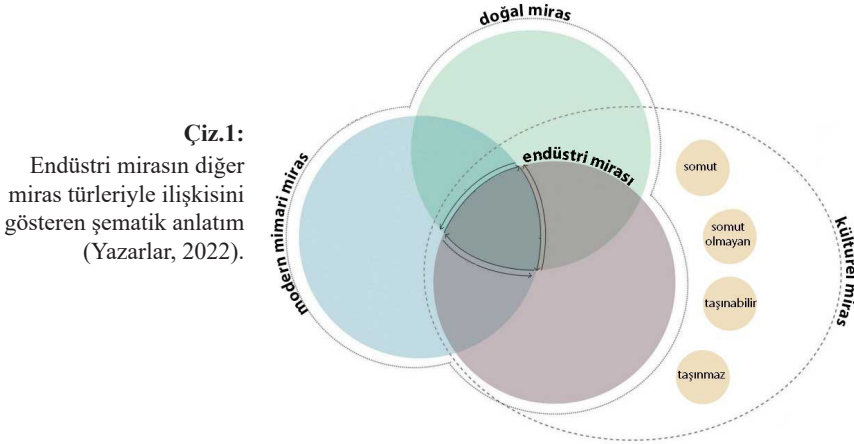
Tüm bu devrimci değişimler, sürekli ve süratli bir akışkanlıkla pek çok durumun sıklıkla kesintiye uğradığı, toplumsal normların ve düzen işleyişlerinin daima değişime maruz kaldığı, her türlü yeniliğin (fikri, mimari, teknolojik, vb.) defaten eski(til)meye bırakıldığı bir güncel yaşantı sunmaktadır. Böylesi bir yaşam sahnesinde, modernliğin yüzü olarak ortaya çıkan endüstri yapıları, bitimsiz yenilikçi yaklaşımlar sebebiyle, amaçlanan ilk kullanımlarını peyderpey yitirerek, terk edilmenin mekânları olarak kentsel mekâna dâhil olmaktadır. Bu yapıların zaman içerisinde değişen rolleri, yalnızca niceliksel ve maddi kazanımları göstermekten öte, niteliksel ve soyut olguların edinimine ayrıca işaret etmektedir.

10 Buchanan, 1981, 104-108.

11 Human Development Report, 2000.

12 Harvey, 1997, 375.

Sonuç olarak, “Endüstri Mirası” kavramı ve bunun pratikteki karşılığı olarak da “Koruma” ve “Yeniden Değerlendirme” yaklaşımları, ortaya çıkışları ve endüstri ülkelerinde gündeme gelişleri açısından yukarıda özetlenmiştir. Bu sistematik çalışmalar, ele alınan konunun, 20. yüzyılın ruhuna atfedilmiş bir araştırma geleneği olmasında önemli rol oynamıştır. Endüstri miras yapıları, doğaya ait örüntüleri ihtiva eden doğal miras ve insan eliyle ortaya çıkmış yapıtları barındıran kültürel miras arakesitinde yer almaktadır. Ayrıca Sanayi Devrimi sonrası endüstri miras yapıları, modernist biçim grameri sunan fabrika estetiği, mekânsalprogramatiği ön planda tutan fonksiyonalist tutum, gündelik yaşamı konforlaştıran olanaklar (kente kazandırılan sosyal donatılar ve elektrik vs. gibi altyapı) gibi nitelikler sebebiyle, aynı zamanda modern mimarlık mirasının odak noktalarından biri olarak kabul edilmektedir (Çiz. 1).

Yıkılma tehdidiyle karşı karşıya kalan modern mimarlık miras yapılarının korunmasında birtakım kısıtlar ve zorluklar söz konusudur. Bu kısıtlar çerçevesinde, miras koruma kriterlerinin ulusal, uluslararası ve evrensel düzeyde net tanımlı olmamaları, yapıların yakın tarihli oluşlarından dolayı miras lehine bir varlık olarak görülmemeleri, çağdaş yönetmeliklere (deprem, yangın güvenliği ve erişilebilirlik vs.) uygunluk noktasında yapıların dezavantajlı durumları, kentsel merkezde yer alan yapılar üzerinde artan rant baskıları, ekolojik kaygılar nedeniyle özellikle yan ürün ve atık üreten modern sanayi yapılarının kaldırılmak istenmeleri, artan bozulmalar nedeniyle gerçek değerleri gizlenen modern yapıların aynı zamanda sayıca fazla olmaları gibi nedenler sayılabilir¹³.

Tüm bu süreçler, Endüstri Devrimi'ne oldukça geç eklenmiş olan Türkiye'de ise 1990'ların başından bu yana, yaklaşık otuz yıldır yaşanmaktadır. Bu noktada, ulusal ölçekli çalışmalar, endüstri miras yazınına araştırmaktan önce, yıkılma tehdidi altında olan Cumhuriyet dönemi üretim yapılarını, kurtarma düşüncesinden ileri

13 Salman, 2019, 16-19.

gelmiştir¹⁴. Araştırma kapsamında ele alınan Sakarya ölçeği ve örneklem yapıda benzer müdahalelerde bulunulmuştur. İşçi lokali ve yemekhanesi, 1998 özelleştirme kararı ile kent çeperine taşınması ve 1999 Marmara depremi sonrası, yok olma tehlikesini gidermek amacıyla yeniden işlevlendirilmiştir. Dolayısıyla örneklem alanın nihai işlevinden çok, dönüşüm sürecinde ve pratikte müdahalelerin konuyu hangi yönüyle ele aldığı koruma yaklaşımları açısından önemli bir perspektif sağlamaktadır. Bu makale çalışması ile modern mimari miras örnekleri için toplumun farklı katmanlarında sahiplik algısı oluşmasına ve öncü yapıların korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanmasına kaynaklık edilmesi amaçlanmaktadır.

4. TZDK İŞÇİ LOKALİ VE YEMEKHANE YAPISI ÖRNEĞİ

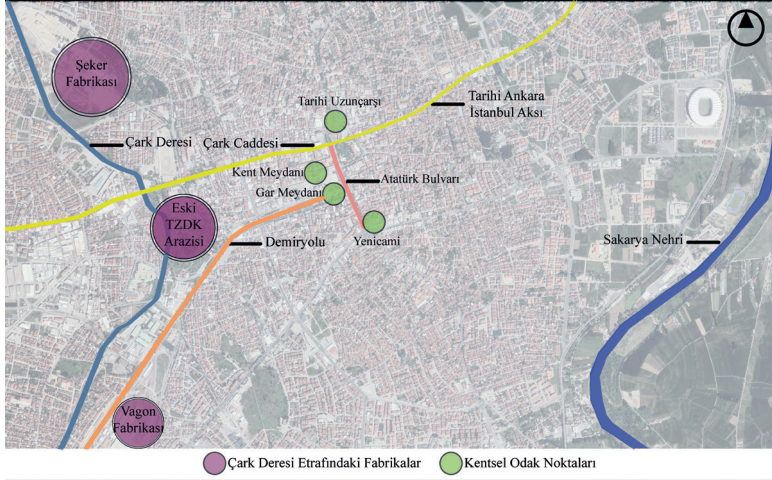
Çalışmanın örneklem alanını oluşturan işçi lokali ve yemekhane binası ve binanın içinde bulunduğu Türkiye Ziraat Donatım Kurumu'na (TZDK) bağlı olarak kurulmuş Ziraat Aletleri ve Makineleri Müessesesi, günümüzde bir vilayet merkezi olan Adapazarı mevkiinde yer almaktadır. Kentin önemli bir sanayi kuruluşu olarak, 1944 yılında demiryolu hattı ile Çark Deresi arasına kurulan yerleşke, 1996-1998 arası kent çeperine taşınmış, terk edilen yapılar 1999 Marmara depremi ile büyük hasar almış, ayakta kalan yapılar 1999-2005 arası geçici kullanımlara (depzemzede alanı, kamusal işlevler vs.) ev sahipliği yapmış, 2006 yılında ise kullanılamayacak durumda olan yapıların %80'i yıkılmıştır¹⁵. Fabrika kampüsü, 2006 sonrası yerel yönetim tarafından, depremde sığılacak yeşil alan ve kent içi kamusal park olarak düzenlenmiştir. Fabrikanın ana yapısı, çeşitli atölye binaları, depolama alanları yıkılmış ve yaklaşık 4500 metre yürüyüş alanına sahip olan, karma kullanımlı rekreatif kentsel boşluk oluşturulmuştur. Bu kapsamda, örneklem yapı olan eski yemekhane binası, yeniden işlevlendirilen yapı kabuklarından biri olmuştur (Fot.1). Kentin elektrik ihtiyacını karşılayan yerleşke, kente modern yaşam koşullarını getirirken; işçi lokali ve yemekhane binası da fabrika çalışanlarının ve yöneticilerin sosyalleşme mekânlarından biri olmuştur.

4.1.Tarihsel Gelişimdeki Yeri ve Kullanım Durumu

Kurulumu 1944 yılına dayanan fabrika kampüsünün 1953 tarihli vaziyet planında yer alan işçi lokali ve yemekhane binasının, bu plandan hareketle,1944-1953 yılları arası inşa edildiği çıkarımında bulunulabilir. 1953 yılında çizilen vaziyet planında, yapının kuzeydoğu – güneybatı doğrultusunda uzanan tek dikdörtgen bloktan oluştuğu görülmektedir. Düz bir fabrika yerleşkesinin parselinin girişinde yer alan yapı, bodrum ve zemin kat olmak üzere yaklaşık 1500 metrekare büyüklüğüne ve yaklaşık 18.00 m x 38.00 m boyutlarına sahip dikdörtgen biçimli kütleden oluşmaktadır. Bodrum ve zemin katında, narin kolonlu mekânlar geniş yer kaplamaktadır. Fotoğraf 2'de görüldüğü üzere, yabancı mimarlar tarafından II. Ulusal mimarlık akımının modern estetiği ile tasarlanan yapı, sosyalleşmeye yönelik işlevselliği ile ön planda tutulmuştur. Kütle düzeni, giriş aksına göre simetrik biçimlenmiştir. Bu yapıya erişim, kuzeydoğu ve güneybatı yönlerine

14 Saner, 2012, 59.

15 Uyanık, 2011, 93.

Fot.1: (üst) Sakarya'nın sanayi kimliğinde öncü fabrikalar ve kent içi konuları (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır), (alt) TZDK fabrika yerleşkesi ve örneklem alanı(1) ilk blok, (2) ek blok (TZDK raporu, 1967)

konumlandırılmış düz birer merdivenle, güneydoğu yönünde ise yer düzleminden kat düzlemine doğru daralan bir açıyla yerleştirilmiş farklı bir merdivenle sağlanmıştır. Güneydoğu yönündeki eğrisel açılarla basamak kenarları yumuşatılmış merdiven ve zemin kat yüksekliğince uzanan narin ayaklar, ortadaki ana girişi belirlemiştir. Kabaca kübik bir kütle teşkil eden yapının kuzeybatı ve güneydoğu yönlerinde yer alan kolon sırasından oluşan revaklı düzenleme, modernist biçim gramerini yansıtan dönemin başat mimari özelliklerinden biridir. Bu cephelerin uzun olması, narin kolonlu düzenleme ve kat yüksekliğine yakın uzunluktaki pencere dizilerinin kullanılması güçlü bir anıtsal etki bırakmaktadır. Ayrıca bodrum kat girişlerinin üzerinde, kuzeybatı ve güneybatı cephelerinin kesişimi ile güneydoğu ve güneybatı cephelerinin kesişiminde olmak üzere iki köşeye yerleştirilen simetrik balkonlar bu etkiyi güçlendirmiştir. Tek blok olarak inşa edilen yapıya, 1972 tarihli vaziyet planında görüldüğü üzere, 1953-1960'lı yıllar arasında

dikdörtgen bir blok eklenmiştir. Ancak ek blok, 1999 Marmara depreminde hasar almıştır. Karma kullanımla inşa edilen blokların üstü; sokak kotundan bakıldığında düz çatı etkisi uyandıran parapet duvarların arkasına gizlenmiş az eğimli ve kiremit kaplı çatıyla örtülmüştür (Fot. 2).

Fot.2: Orijinal TZDK yemekhanesi ve işçi lokali, 1970'li yıllar, (Resul Narin arşivi).

4.2. Yeniden Kazanım Süreci ve Geçici Kullanım Türleri

İşçi lokali ve yemekhane binası, yapısal eklemeler ve orijinal işleviyle uzun yıllar kullanılmış, 1998'te fabrikanın kent çeperine taşınması sonrası, diğer yapılar gibi, özgün işlevini yitirmiştir. Terk edilen yapı, 1999 Marmara depreminin yıkıcı etkisine maruz kaldıktan sonra, bir süre atıl görünümüyle ve olduğu haliyle bırakılmıştır. Birbirini dik olarak kesen iki lineer blok yapısının depremde ağır hasar alan ek kısmı yıkılmıştır. Gerekli onarımların ardından yapısal bütünlüğünü koruyan ilk bloka, deprem sonrasındaki süreci yöneten yerel yönetimin acil planlamaları doğrultusunda farklı programlar verilmesi kararlaştırılmıştır. Yapı, geçici kullanım türü olarak, öncesinde Nüfus Müdürlüğü ve sonrasında Zabıta Daire Başkanlığı olarak hizmet vermiştir. İşlevsel sürdürülebilirliğin sağlanmasıyla, yapıyı atıl strüktürden yaşamaya devam eden bir duruma getiren geçici kullanımlar ile 2009'a kadar kullanılmış ve aynı yılda tamamen boşaltılmış olan yapı, 2011 yılında Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil edilmiştir (Fot.3).

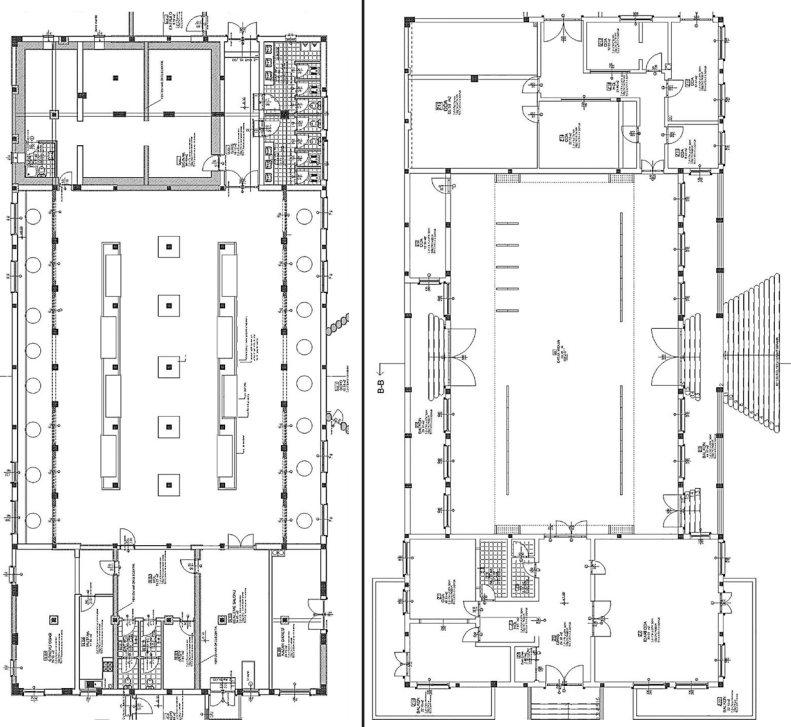

Fot. 3: Orijinal TZDK yemekhanesi ve işçi lokalinin ayakta kalan kısmının (solda) Nüfus Müdürlüğü ve (ortada ve sağda) Zabıta Daire Başkanlığı olarak geçici kullanımları, (Sakarya Büyükşehir Belediye arşivi)

4.3. Yeniden İşlevlendirme Süreci ve Güncel Kullanım

Yapısal bozulmaların arttığı eski TZDK yemekhanesi, geçici kullanım sonrası, 2009 yılında tamamen boşaltılmıştır. Depremin ardından Sakarya Büyükşehir Belediyesi'ne tahsis edilen bu yapı, beş yapı ile birlikte 2011 yılında Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil edilmiştir. Proje kapsamında, içerisinde mimar, restorasyon uzmanı, sanat tarihçi, inşaat mühendisi ve elektrik elektronik mühendisinin yer aldığı çalışma ekibi tarafından yerinde gözlem ve alan araştırması yapılmıştır. Bu doğrultuda, mevcut yapının miras değerlerinin açığa çıkarılması, fotoğraflarla belgeleme yapılması, statik durumunun değerlendirilmesi, yaklaşık maliyet ve teknik şartnamelerin hazırlanması gibi bir dizi çalışma yapılmıştır. Yerinde yapılan ölçümler sonucu çizilen rölöveler, tüm verilerin analiziyle hazırlanan restorasyon projesi ve raporu, strüktürel incelemeye dayalı yapılan statik güçlendirme projesi gibi ilgili tüm projeler ve raporlar, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun onayına sunulmuştur. Kuruldan ve Büyükşehir Belediyesi'nden alınan onaylar sonucu, eski yemekhane binası, 2013 tarihinde aslına uygun restore edilerek modern sanat galerisine dönüştürülmüştür. Sakarya Sanat Galerisi'nin zemin katında yaklaşık 375 metrekareve 280 metrekare büyüklüğünde iki sergi salonu, sunum odası ve kafeterya yer almaktadır. "yeni sergi yapısı" inşa etme girişimiyle restore edilen eski yapı kabuğu, günümüzde Sakarya Sanat Galerisi olarak işlevine devam etmektedir (Çiz.2).

Çiz.2:
Orijinal TZDK
yemekhanesi
ve işçi lokalinin
Sanat Galerisi
olarak dönüşüm
projesi, (sol)
bodrum kat ve
(sağ) zemin
kat planları
(Asır Proje
Restorasyon
İnşaat Müh.
Mim. Tic. ve
San. Ltd. Şti.
tarafından
çizilmiştir.
Sakarya
Büyükşehir
Belediye arşivi.)

Fot.4: Sanat Galerisi'nin (sol) zemin kat ve (sağ) bodrum kat iç mekân görüntüleri

İç hacmin yekpare, geniş uzamsal ve yapısal varlığı, sanatsal-kültürel program için esneklik sağlamıştır. Ayrıca yapının orijinal kullanımı, içerisinde endüstriyel işlemlerin gerçekleştirildiği «makine-yapı» olmadığı için her türlü işleve kolaylıkla uyarlanabilecek boş bir kutu olarak değerlendirilmeye olanak sağlamıştır (Fot.4). Zemin kata erişim, kuzeydoğu ve güneybatı merdivenlerinden sağlanırken, güneydoğu cephesindeki dökme mozaik taşlarla kaplı ve kenarları eğrisel basamaklı anıtsal merdiven ve revaklı giriş aktif kullanımda değildir. Bodrum kat için güneybatı girişinin solundaki kapı girişi iptal edilmiş, sağında Engelliler ve Yardımlaşma Derneği Başkanlığı ve Millet Kütüphanesi girişi bulunmaktadır. Bodrum kat için kuzeydoğu girişinin sağındaki kapı girişi kapalı iken, solunda Geleneksel Sanatlar İhtisas Merkezi girişi yer almaktadır. Toprak seviyesinin tamamen altında olmayan bodrum kat erişiminde, zemin kat merdivenlerinin yanına eklenen merdiven ve rampa düzenlemesi kullanılmaktadır. Eklenen bu sirkülasyon bölümüne uygulanan noktasal peyzaj düzenlemeleri, parkın yeşil alan kullanımıyla ilişki kurmaktadır (Fot.5).

Fot.5:
(üst) Güneybatı ve
(alt) kuzeydoğu
cephelerindeki
zemin kat
ve bodrum
kat girişleri,
merdivenleri
ve rampa
düzenlemeleri
(Yazarlar, 2022)

Diğer uzun cephe olan kuzeybatı cephesinde yıkılan hasarlı bloğun ardından kalan sağır eklenti bölümüne, mevcut pencere ve kolon düzeninin tekrarını ve simetrisini sağlayacak biçimde müdahalede bulunulmuştur. Eklenti sırasında iç mekâna alınan kolonlar yeniden açığa çıkarılmış, sağır duvar yüzeyine aynı pencere açıklığı tekrardan açılmıştır (Fot.6). Üç cephede yer alan merdivenler, iki cephede uzanan narin kolonların boyutları ve oranları, zemin kat yüksekliğince uzanan geniş pencere açıklıkları ve doğramaları, parapet duvarların arkasına gizlenen üst örtü, iç mekândakigeniş hacimli alanlar gibi birçok mimari özellik ve mekânsal detay, olduğu haliyle korunmuştur. Pencere dış denizliklerine sabitlenen aydınlatma elemanlarının, orijinal görünümü kısmen bozduğu söylenebilir (Fot.7).

Fot.6: (sol)Kuzeybatı cephesindeki yıkılan eklenti kısmı (Sakarya Büyükşehir Belediye arşivi) ve (sağ) eklenti bölümünde tekrardan açığa çıkarılan kolonlar ve pencere açıklıkları (Yazarlar, 2022).

Fot.7: Güneydoğu cephesindeki anıtsal merdiven, revaktaki narin kolon dizisi ve merdivenler, cephe açıklıkları, doğrama detayları, denizliklere sabitlenen aydınlatma elemanları (Yazarlar, 2022).

5. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, işçi lokali ve yemekhane binasının sanat galerisi olarak yeniden işlevlendirilmesine ait dönüşümlerin, bütüncül olarak, karşılaştırmalı analizi yapılmaktadır. İlk olarak, yeniden işlevlendirme projelerinde geliştirilen tasarım kararları ve çözümleri için yol gösterici olan “GZFT (SWOT)” analizinin temel başlıkları

(güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler), ana dayanak olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda, ilk sütunda listelenen GZFT analizinin başlıklarına göre, ilk aşama ve ikinci sütunda endüstri miras yapılarının genel durumu çözümlenmektedir. İkinci aşama ve üçüncü sütunda orijinal işçi lokali ve yemekhane yapısı ile son aşama ve son sütunda güncel sanat galerisi, söz konusu başlıklara göre karşılaştırmalı biçimde analiz edilmiştir (Tab. 1).

Tab.1: GZFT analizinden hareketle, orijinal ve restorasyon proje verilerinin karşılaştırmalı analizi, (Yazarlar, 2022).

GZFT ANALİZİ	ENDÜSTRİ MİRAS YAPILARI	İŞÇİ LOKALİ VE YEMEKHANE BİNASI	SAKARYA SANAT GALERİSİ
GÜÇLÜ YÖNLER	Kent merkezine yakınlık	Adapazarı şehir merkezinde yer alan Zirai Donatım Kurumu Fabrika yerleşkesindeki yemekhane binası,kampüs alanında ulaşılabilir	Sanat Galerisi, Kent Park rekreatif alanın sınırında ve yaya dolaşım alanı içerisinde
	Yenilikçi yapı malzemesi ve teknolojisi	Karkas, yığma ve çelik makas sistemlerin karma kullanımı ve narin kolon, geniş ve yüksek pencere açıklıkları	Taşıyıcıların narinliği, oranları ve geçtikleri açıklıklar olduğu haliyle korunmuş
	Özgün tasarım yaklaşımları	Yabancı mimarlar tarafından inşa edilmiş II. Ulusal Mimarlık ürünü döneminin özelliklerini yansıtan bir yapı	Kolonadlı cephe düzeni ve duvarlarındaki geniş ve yüksek pencere açıklıkları gibi modernist biçim gramerine uygun restorasyon
	Yapısal ve işlevsel olarak esnek kabuklar	1944-1953 yılları arasında ilk inşa edildiği öngörülen tek bloka, 1953-1960'lı yıllar arasında dik bir açıyla eklenen dikdörtgen bloka, "L" formuna ulaşan yemekhane	İşleve uygun geniş açıklıklı büyük iki mekân ve destekleyici ve yeterli birçok küçük mekân mevcudiyeti
ZAYIF YÖNLER	Miras tanımı ve algısındaki zorluklar	Yasal tanımlarına ve müdahale ölçütlerine ilişkin ulusal düzeyde kılavuzlar bulunmamakta.	Yalnızca 2011 yılında Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil edilmişti
	Kent içerisinde rant alanı	1944 yılındaki ilk inşa ile kent çeperinde yer alırken, günümüzde kent merkezi sınırları içerisinde	Kentsel kalkınma ekseninde, informal eğitim ve sanatsal üretim programlarını içeren yaratıcı endüstri odaklı dönüşüm
	Güncel yönetmeliklere (deprem vs.) uygunsuzluk	Yanal yükleri absorbe eden temeldeki toprak dolgu ve büyük mekânın iki ucundaki yığma sistem, deprem geçiren yapının ayakta kalmasını sağlamıştır.	Hassas ölçümler ile yapıdaki çökmeler ve sehimler tespit edilmiştir.

FIRSATLAR	Sanayi estetiği, yerin ruhu ve değerler sistemi barındırması	Tescilli miras değerine sahip yapının Alman mimarisini yansıtan karakteristik cephesi	Kentlinin deneyimlediği bir alan olarak landmark (işaret ögesi) değeri
	Kent hafızasının sürdürülebilirliğini sağlama	Kolektif bellekte endüstriyel imgeyi yansıtırma	Kültürel çekim noktası olarak referans değeri
	Kentsel bağlamı ve yakın çevreyi dönüştürme potansiyeli	Çevre yerleşime adını veren fabrika ve fabrikaya yaklaşım algısını oluşturan yemekhane yapısı	Sanat Galerisi, araç trafiği sistemiyle bağlantılı olduğundan sirkülasyonun bir parçası
	Yapıların mekansal organizasyonunda endüstriyel peyzaj ile entegrasyon	Araç yoluna sınır olan yapı, peyzajın kalaniyla bütünleşik	Sanat Galerisi, yakınındaki uçak kafe ve yeşil alan ile rekreatif alanın sosyal donatı ihtiyacını gidermekte.

TEHDİTLER	Atıl strüktürlerde bozulma sürecinin hızlanması	1996 yılında kent çeperine taşınan yerleşke içerisinde, bir süre atıl kalan yemekhane yapısı 1999 depreminde hasar almış.	Kültürel işlev öncesi kapsamlı onarım çalışması
	Unique ekipman ve özgün patina kaybı ile gerçek değer gizlenmesi	Depremde hasar alan ek blokun yıkılması ile özgün tasarımın bozulması	Ek blokun yıkımı sonucu geriye kalan sağır yüzeyin ilk haline döndürülmesiyle mevcut yüzey dokusunun değişmesi
	Kentsel dolaşımın dışında kalma	Yalnızca fabrika kullanıcılarına erişilebilir olma	Yerel fayda sağlayan kamuya açık bir düzenleme
	Değişim dinamiklerine adaptasyon sorunu	Değişimi yönetmek adına yapının orijinal kullanımı esnasında ek blok yapılması	Toprak seviyesinin çok altında kalmayan bodrum katına erişim sağlayacak rampa düzenlemesinin eklenmesi
	Ekolojik kaygılar sebebiyle yıkımların gündeme gelmesi	Orijinal yapı içerisinde sanayi üretimi olmadığından çevre için tehdit oluşturmamakta.	Orijinal yapı istenmeyen yan ürünler üretmediğinden, toprağın mekanik temizliği gereklilik olmamıştır.

Tablo 1, TZDK fabrikasına ait işçi lokali ve yemekhane binasından, sanat galerisine dönüşüm sürecinin incelenmesinde, kentsel, mimari ve mekansal özelliklere dayalı olarak yapılan GZFT analizinin sonuçlarını göstermektedir. Bu sonuçlara göre;

Yapı, güncel kent park sınırları içerisindeki diğer miras ve çağdaş yapılara kıyasla, daha erişilebilir bir noktada bulunmaktadır. Karma kullanımlı rekreasyon alanının bir uzantısı olarak, çevresel bağlam ve yeşil alan ile entegrasyon içindedir. Ayrıca Çark Deresi'ne yakın konumu ve farklı türden bir yapı kabuğu olan uçak kafenin eklenmesiyle oluşturulan yeni dolaşım sirkülasyonu, yapıya ulaşım imkânını artırmaktadır. Ancak

yakın konumda yer alan iki yapının (sanat galerisi ve uçak kafe) bir araya gelişi, eski fabrika yapısının görüş açısı olarak tektonik algısının değişimine neden olmuştur.

Yapı ortaya çıktığı dönemin tanıklığını yapan, modern ve endüstriyel miras örneği olarak, 2011 yılında, fabrika yerleşkesi içindeki beş yapı ile birlikte, Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil edilmiştir. Tescil kararı, yapının dış duvarlarında, iç mekânlarında ve çevresinde tarihi dokuya uygun müdahalelerde bulunmayı gerekli kılmıştır.

Yapının cephe karakteristiğini oluşturan, kolonadlı revak düzenlemesi, narın kolonların boyutları ve oranları, kapı-pencere açıklıklarının ölçüleri ve yol cephesinin simetrik balkonlarigibi modern mimari detaylar, yüksek düzeyde korunmuştur. Bodrum katın iç mekân çözümlerine erişilebilirliği sağlamak adına eklenen rampalar, evrensel tasarım ilkelerinin gözetilmiş olması açısından olumlu bir müdahale olarak görülmektedir.

İç mekânın orijinal tasarımda üretim amacıyla kullanılmaması ve taşınabilir belge niteliği olarak teknik aksam barındırmaması, eski mekânın çağdaş fonksiyonla uyarlanabilir yeniden kullanımında, bir kısıtlama oluşmamasına sebep olmuştur. Ayrıca, yapının dikdörtgen planlı olması ve mekânsal boyutları, esnek tasarım anlayışı için uygun zemin oluşturmuştur. Fabrika işletme halindeyken ilave hacim olarak eklenen ve depremde hasar alan blok yıkıldığı ve ayakta kalan ilk blok kapsamlı onarım geçirdiği için, yapının statik durumu, güncel kullanımda olumsuz bir yön oluşturmamıştır. Bu mekânsal olanaklar, bir miras kabuğu olan yemekhanenin geniş iç hacminin istenilen programatik mekânlara ve hacimlere bölünerek bir yaşam mekânı olarak değerlendirilmesinde, sıklıkla kullanılan “kutu içinde kutu” (*box-in-a-box*) konseptinin uygulanabilirliğini sağlamıştır. Bu tasarım, sanayi toplumunun yerini bıraktığı bilgi toplumunda, informal eğitim ve sanatsal üretim gibi programatik tercihlerin ön planda olduğu yaratıcı endüstri dönüşümünün bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir dönem atıl kalan yapı, kentlinin deneyimlediği kültürel çekim noktası ve kentsel cazibe merkezi olarak kentsel dolaşıma yeniden katılmıştır.

Yapı, döneminin tanıklığını yapmış olmasına karşın, içerisinde üretimin olduğu bir “makine-yapı” olmadığından ve yapı kabuğunda geçmişi referans eden sanayi dokusu bulunmadığından, çağdaş kullanım esnasında endüstriyel imgenin yansıtılması çok mümkün olamamıştır. Bu olumsuz durum, ayrıca fabrika yerleşkesinin dönüşümünde makine teçhizatının tutulmasından endüstriyel peyzajın korunmasına kadar tüm bileşenleri miras kabuğu olarak gören “bütüncül koruma” anlayışını benimseyen bir uygulama yapılmadığını düşündürmüştür.

6. SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Sakarya Sanat Galerisi, değişen ekonomik eğilimler sebebiyle, kentin yerel dinamiklerine eklenme noktasında yetersiz kaldığı için terk edilerek atıl bırakılan endüstri miras yapılarının uyarlanabilir yeniden kullanım örneklerinden biridir. Proje, sanayi toplumundan bilgi ağı toplumuna geçişte yeni dünya düzenine dahil olma hedefi taşıyan kentsel yönetim tarafından tercih edilen kültürel strateji temelli bir dönüşüm özelliği göstermiştir. Fabrikanın ardarda terk edilmesi ve depremde hasar alması, yerel yönetimi, ivedi ve detaylı planlamadan uzak bir uygulama sürecine götürmüştür. Bu durumdan yal-

nızca binaların yapısal varlıkları ve fabrikanın kendinden menkul somut değerleri etkilenmemiş, aynı zamanda kampüsün kolektif hafızadaki yeri ve alanın gelecek vizyonunda kentsel doku içerisindeki konumu gibi kentin ve kentlinin ortak değerler sistemi tehlikeye girmiştir.

Diğer miras yapıları ile karşılaştırıldığında, eski yapı kabuğuna adapte edilmeye çalışılan yeni program arasında sağlanan uyum daha yüksek olduğu için, Sanat Galerisi yapısı, mirasın değerlendirilme noktasında ayrıca önem taşımaktadır. Dönüşüm stratejisinin odağını oluşturan kültür, sanat ve informel eğitim gibi çağdaş gereksinimlerin başlıca programlarına, kullanım dışı kalan endüstri yapısının miras kabuğu, mekânsal özellikleri bakımında oldukça potansiyelli bir durum oluşturmuştur. Örneklem yapının orijinal ve restorasyon proje süreçlerinin karşılaştırarak derinlemesine incelenmesinde, tarihi, modern ve miras yapıların yeniden değerlendirilerek güncel program sunmasının çok boyutluluğu ve karmaşıklığı ortaya konmuştur. Evrensel miras niteliği taşıyan bu türden sanayi yapılarının olduğu haliyle yıkıma terk edilmesi ile yaşam mekânı olarak yenilenmesi arasında, özgün dokuyu bozmayan, tarihi bağlama uyum gösteren, orijinal duruma dönmek gerektiğinde geri dönüştürülebilir olan ve yakın gelecekte olası başka kullanımlarda önceki eklerin kaldırılabilir olduğu müdahale ölçütleri geliştirilmelidir. Uyarlanabilir yeniden kullanım açısından ele alındığında, bu proje, gerektiğinde kullanım amacına göre çeşitlilik göstermeye olanak tanıyan mekânsal organizasyonu nedeniyle esneklik ölçütünü karşılamaktadır.

Yapı, ilk inşa halinde, fabrika yerleşkesinin öncü üretim yapılarından biri olmadığından, hammadde dolaşım şeması izinin korunması, özgün teknik aksamın yerinde sergilenmesi, ayırt edici özelliğin (koku, ses vs.) duyumsanması, üretim anının deneyimlenmesi gibi toplumsal bellekte endüstri imgesini doğrudan canlandıran pratikleri barındıramamıştır. Bu durumda, yapının, sadece özel olarak korunmuş dış cepheye sahip boş kutu olarak algılandığı bir tasarım konsepti geliştirilmiştir. Fakat yapıda, Cumhuriyet dönemi modern mimari anlayışı, II. Ulusal mimarlık akımı yaklaşımı ve yabancı mimarların evrensel tasarımı gibi özgün mimari kimliğin büyük bölümü korunmuştur.

Sonuç olarak; örneklem, güçlü yönler/fırsatlar ile zayıf yönler/tehditleri tespit eden, toplumun tüm kesimi için erişilebilir kılınan miras değerlerinin sürdürülebilirliğini sağlayan ve yapısal varlığını devam ettirilen kullanımla koruyan tasarım kararları neticesinde, sanayi yapısından kentlinin alternatif yaşam mekânına dönüşümün doğru bir uygulaması olduğunu düşündürmüştür.

KAYNAKÇA

- Asiliskender, B., Özer, A. ve Yöney, N. (2016). *Adaptive reuse of industrial heritage: Resilience or irreparable loss*. 14th International Docomomo Conference-Adaptive Reuse: The Modern Movement Toward the Future.
- Alpan, A. (2012). *Eski Sanayi Alanlarının Yazındaki Yerine ve Endüstri Arkeolojisinin Tarihesine Kısa Bir Bakış*. Planlama Dergisi, bölüm: 2, sayı: 52, Ocak - Haziran 2012, s. 21-28.
- Buchanan, A. (1981). *The Definition of Industrial Archaeology*, in L'Etude et la mise en valeur du patrimoine industriel. Quatrième conférence internationale. TICCIH Lyon-Grenoble: Editions du CNRS, 104-108.
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Değişimin Kökenleri*. (S. Savran, Çev.) İstanbul: Metis yayınları.
- Human Development Report, (2000). *United Nations Development Programme (UNDP)*, Oxford University Press, New York Oxford.
- Kaya, B. (2012). *Endüstri Mirasımızın Korunmasında Planlama Yaklaşımı*. (Uzmanlık Tezi), İzmir Kültür ve Turizm Bakanlığı, İzmir.
- Özkan, T. (2015). *Artakalanın Yeniden Değerlendirilmesi; Samsun Tekel Sigara Fabrikası'nın Görünmeyen Değerleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Raistrick, A. (1972). *Industrial Archaeology: An Historical Survey*, London: Eyre Methuen.
- Rix, M., (1955). *Industrial Archaeology*. The Amateur Historian, bölüm: 2, sayı: 8, Ekim-Kasım 1955, s. 225-229.
- Salman, Y. (2019). *Kaygan Zeminde Koşarken: Yeniden İnşa Edilen Mecidiyeköy Likör Fabrikası'nın Düşündürdükleri*. Mimarlık 407, 16-19.
- Saner, M. (2012). *Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar*, Planlama Dergisi, bölüm: 62, sayı: 52, Ocak - Haziran 2012, s. 53-66.
- TICCIH. (2003). Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi Web Sitesi. www.ticcih.org *The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage*, 2003, ICOMOS.
- Uyank, C. (2011). *Sürdürülebilirlik Bağlamında Endüstri Alanlarının Yeniden Kullanımı ve Adapazarı Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

URL 1 <https://whc.unesco.org/en/list/1538/> Erişim tarihi: 08.04.2022

URL 2 <http://architectureul.com/architecture/aspra-spitia-viotias> Erişim tarihi: 08.04.2022

►◀ Yazılar tarafından potansiyel bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. ►◀

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi | *Ege University, Faculty of Letters*
Sanat Tarihi Dergisi | ***Journal of Art History***
ISSN 1300-5707 | e-ISSN 2636-8064
Cilt: 31, Sayı: 1, Nisan 2022 | *Volume: 31, Issue: 1, April 2022*

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Edebiyat Fak. adına Dekan (On behalf of Ege Univ. Faculty of Letters, Dean): Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ ♦ Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Doç. Dr. Hasan UÇAR ♦ Editörler (Editors): Dr. Ender ÖZBAY, Prof. Dr. Semra DAŞCI ♦ Yayın Kurulu (Editorial Board): Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY, Doç. Dr. Lale DOĞER, Doç. Dr. Sevinç GÖK İPEKÇİOĞLU ♦ İngilizce Editörü (English Language Editor): Dr. Öğr. Üyesi Elvan KARAMAN MEZ ♦ Sekreteryaya - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Design/page layout - Technical works - Strategy - process management): Ender ÖZBAY

[İnternet Sayfası \(Açık Erisim\)](#) | [İnternet Page \(Open Access\)](#)

DergiPark
AKADEMİK
<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

